

ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Արթուր Ավագյան

*ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիալագիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ*

Իրավագիտակցությունը՝ որպես քաղաքացիական հասարակության ձևավորման և կայացման կարևոր նախապայման, իր ուրույն ազդեցությունն ու նշանակությունն ունի նաև քաղաքական սոցիալականացման գործընթացի վրա: Քաղաքական սոցիալականացումը, լինելով տևական գործընթաց, մեծապես պայմանավորվում է նաև իրավագիտակցության մակարդակով, որը կարող է իր դրսևորման ձևերով պայմանավորել նաև քաղաքական սոցիալականացման ընթացքը, տեմպերը, ինչպես նաև արդյունքները: Արդի ժողովրդավարության և քաղաքացիական հասարակության պայմաններում քաղաքական սոցիալականացման խնդրի դիտարկումը և ռառամնասիրությունը առանց իրավագիտակցության գործոնի կլինի միակողմանի և ոչ լիարժեք: Ուստի իրավագիտակցությունն այս պարագայում հանդիսանում է քաղաքական սոցիալականացման կարևոր մեխանիզմ և հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջական պատկերացում ձևավորել քաղաքական սոցիալականացման ինչպես գործակալությունների և գործակալների, այնպես էլ՝ վերջինիս փուլերի հաջորդականության մասին:

Քաղաքական սոցիալականացումը տարբեր քաղաքական վարչակարգերում ունենում է տարբեր դրսևորումներ՝ պայմանավորված հասարական-քաղաքական կազմակերպման առանձնահատկություններով: Ժողովրդավարական վարչակարգերում քաղաքական սոցիալականացման մեխանիզմները սկզբունքորեն տարբերվում են ոչ ժողովրդավարական վարչակարգերում համապատասխան մեխանիզմներից՝ առաջանցնելով քաղաքական սոցիալականացման տարբեր մոդելներ:

Ոչ ժողովրդավարական վարչակարգերում հասարակության իրավագիտակցության ձևավորման և քաղաքական սոցիալականացման գործընթացները մշակվում են քաղաքական իշխանության կողմից և գտնվում

են ևրա անմիջական վերահսկողության տակ: Այս երևույթը պայմանականորեն կարելի է անվանել «կառավարվող իրավագիտակցություն»: Իրադրությունն այլ է ժողովրդավարական վարչակարգերում, որտեղ քաղաքացիների իրավագիտակցությունը ձևավորվում է ազատ տեղեկատվական հոսքերի հիման վրա: Եթե ոչ ժողովրդավարական վարչակարգերում քաղաքական դիսկուրսը միակողմանի է և մենախոսական, ապա ժողովրդավարական վարչակարգերում այն բազմակողմ է՝ և ստիպում է վերախմբատվորել իրավագիտակցության ձևավորման մեխանիզմները:

Հետխորհրդային փոխակերպման արդյունքում և տեղեկատվական հասարակության աստիճանական ձևավորման պայմաններում էականորեն ընդլայնվում են քաղաքական սոցիալականացման ինստիտուտների շրջանակները:

Նորհրդային քաղաքական սոցիալականացումը ուներ ամբողջական, հաստատուն բնույթ, որն իրականացվում էր առաջին հերթին սոցիալականացման ավանդական, խիստ վերահսկվող ինստիտուտների միջոցով: Հետխորհրդային փոխակերպման արդյունքում հասարակության քաղաքական սոցիալականացման վրա ազդում են ոչ միայն ներքին, այլև արտաքին գործոններ: Այս համատեքստում՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ևս, որպես գլոբալացվող աշխարհի մաս, երբեմն բախվում է տարատեսակ խոչընդոտների և մարտահրավերների: Բացի այդ հասարակության ժողովրդավարական փոխակերպման գործընթացը, որն ուղեկցվում է տարատեսակ հասարակական-քաղաքական լարվածություններով, հակասություններով, ուղղակիորեն ներազդում է քաղաքական սոցիալականացման գործընթացի վրա:

Քաղաքական սոցիալականացման վերլուծության ժամանակ կարևոր է ուշադրություն դարձնել անհատի քաղաքական հայացքների և քաղաքական վարքագծի վրա ազդող իրադարձություններին, ինստիտուտներին և գործակալներին: Դրանք հիմնականում բաժանվում են երկու խմբի՝ քաղաքական (քաղաքական ինստիտուտներ, քաղաքական իրադարձություններ, քաղաքական կազմակերպություններ և այլն) և ոչ քաղաքական (ընտանիք, դպրոց, աշխատանք, եկեղեցի, մշակույթ և այլն):

Ըստ Ֆ. Վոսքոբունի՝ քաղաքական սոցիալականացման այս երկու մոդելները պետք է դիտարկել որպես փոխլրացնող երևույթներ:² Ըստ էության, Վոսքոբունը առաջարկում է քաղաքական սոցիալականացման ինտերակտիվ մոդելը, որտեղ անհատի կյանքի փուլերը (մանկություն, պատանեկություն, հասուն տարիք) և սոցիալականացման գործակալները (ընտանիք, դպրոց, աշխատանք, եկեղեցի, մշակույթ, ԶԼՄ և այլն) փոխլրացնում են միմյանց և փոխգործակցում են միմյանց հետ:

Ամերիկացի հետազոտող Ղ. Օուենը նշում է, որ քաղաքական սոցիալականացումը մի գործընթաց է, որի միջոցով միմյանց են փոխանցվում քաղաքացիների կողմնորոշումները՝ պայմանավորված հասարակության քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական ոլորտներում տեղի ունեցող տեղաշարժերով ինչպես ազգային-պետական, այնպես էլ միջազգային մակարդակներում: Քաղաքական սոցիալականացման ընթացքը և արդյունքները բնորոշող խնդիրները հիմնականում ի հայտ են գալիս անցումային շրջանում և ցնցումների ժամանակ, ինչը նկատելի է նաև մեր հասարակության դեպքում: Քաղաքական սոցիալականացման մասին խոր գիտելիքները կարող են թույլ տալ ավելի հստակ ընկալելու սոցիալականացման գործընթացը՝ հասարակության մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունները և դրանց ազդեցությունը քաղաքական վարչակարգերի ժողովրդավարցման գործում: Համաձայն մեկ այլ ամերիկացի հետազոտող Գ. Ալմոնդի՝ քաղաքական սոցիալականացումը մեզ թույլ է տալիս ոչ միայն հասկանալ հասարակության քաղաքական մշակույթը կամ ենթամշակույթները, այլև հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու հասարակության կայուն և ձևափոխված առանձին որակները:³

Ամերիկացի հետազոտող Ղ. Օուենը իր՝ «Քաղաքական սոցիալականացումը 21-րդ դարում» աշխատության մեջ ընդգծում է, որ արդի շրջանում քաղաքական սոցիալականացման վերաբերյալ հետազոտություններում պետք է պատշաճ ուշադրություն դարձնել սոցիալականացման մակրո մակարդակին, որը ներառում է գլոբալացման, տեխնիկական առաջընթացի՝ որպես սոցիալականացման նոր գործակալների հիմնախնդիրը:⁴

Քաղաքական սոցիալականացումը որոշ դեպքերում առանձնահատուկ գործընթաց է: Ինչպես նշում են Գ. Ալմոնդը և Ս. Վերբան՝ լայն

իմաստով քաղաքական սոցիալականացումը քաղաքական մշակույթի փոխանցումն է նոր սերնդի քաղաքացիներին:⁵ Քաղաքական սոցիալականացումը իր իսկ միկրո և մակրո մակարդակների փոխկապակցվածության արդյունքն է, որտեղ մակրո մակարդակի հիմնախնդիրը քաղաքական արժեքների, համոզմունքների, դիրքորոշումների, կարծիքների, ինչպես նաև քաղաքական վարքագծի փոխանցման գործընթացն է, այնինչ քաղաքական սոցիալականացման միկրո մակարդակը ուսումնասիրում է, թե ինչպես և ինչու է մարդը դառնում քաղաքացի: Այս պարագայում կարևոր է ընդգծել նաև իրավագիտակցության դերը, որի մակարդակը պայմանավորում է քաղաքական սոցիալականացման արդյունավետությունը այս երկու մակարդակներում:

Ամերիկացի հետազոտող Վ. Սապիրտյի պնդմամբ՝ քաղաքական սոցիալականացման մակրո մակարդակում կամ (քաղաքական համակարգի մակարդակում) քաղաքական սոցիալականացումը միջոց է, որի օգնությամբ քաղաքական օղակները քաղաքացիների մեջ սերմանում են իրենց քաղաքական կարգին համահունչ նորմեր և պրակտիկաներ:⁶ Քաղաքական օղակները սոցիալականացման համապատասխան գործակալությունների՝ ընտանիքի, կրթական համակարգի, կրոնական կազմակերպությունների, լրատվամիջոցների, քաղաքական ինստիտուտների միջոցով մարդկանց հաղորդում են համապատասխան քաղաքական կարծրատիպային մտածողություն և վարքագիծ, իրավունքներ և նորմեր, ինչպես նաև քաղաքական ավանդույթներ:⁷ Քաղաքական սոցիալականացման մակրո մակարդակում ուսումնասիրվում են նաև քաղաքացիների մոտ քաղաքական կողմնորոշումների և պրակտիկաների ձևավորման հարցերը, որոնք ներգործում են ժողովրդավարական փոխակերպումների գործընթացի վրա՝ ձևավորելով «ժողովրդավարական իրավագիտակցություն»:

Քաղաքական սոցիալականացման միկրո (կամ անհատական) մակարդակը ներառում է այն կառույցները և գործընթացները, որոնց միջոցով մարդիկ ստանում են քաղաքական գիտելիքներ և հմտություններ և կառուցում են իրենց սեփական փոխհարաբերությունները քաղաքական համատեքստում:⁸ Քաղաքական սոցիալականացման արդյունքում անհատները ձեռք են բերում քաղաքական համակարգի գործառնության մասին

գիտելիքներ, յուրացնում են քաղաքական արժեհամակարգը և գաղափարախոսությունը, սկսում են ընկալել դրա խորհրդանիշները և ավանդույթները: Նրանք տեղեկատվություն են ձեռք բերում քաղաքական գործընթացների ակտիվ կամ պասիվ մասնակիցների դերերի մասին և կարող են մասնակցել քաղաքական և քաղաքացիական կյանքին:

Ամերիկացի հետազոտող Վ. Մապիրոն քաղաքական սոցիալականացման գլխավոր խնդիրների շարքում առանձնացնում է մարդկանց մոտ քաղաքական կողմնորոշումների և հմտությունների ձևավորման հիմնախնդիրը:⁹⁰ Նա անդրադառնում է նաև քաղաքական սոցիալականացման գործընթացի վրա գլոբալացման գործոնի ազդեցությանը և դրա հետևանքներին՝ նշելով, որ այդ դաշտում հետազոտությունները սակավաթիվ են և հիմնականում ընդգրկում են մակերեսային հարցեր: Նա գտնում է, որ գլոբալացումը առաջ է բերում սոցիալականացման ավելի լայն շրջանակներ, որոնք ավելի լայն հնարավորություններ են տալիս մարդկանց ինքնության ընտրության համար՝ առանց հիմնովելու ազգային-ցեղային գործոնի վրա: Նրանք կարող են ուղղորդվել տեղականից դեպի ընդհանուրը, պետականից դեպի վերազգայինը և այլն:⁹¹

Նկատենք, որ Մապիրոյի վերոնշյալ գաղափարը իրատեսական է արդի գլոբալացման պայմաններում: Մակայն հաճախ ազգային պետություններին, որոնք որդեգրել են ժողովրդավարացման ուղին, գցում է մոլորությունների մեջ, քանի որ օտար քաղաքական, մշակութային արժեհամակարգը և՛ դժվար է յուրացնել, և՛ միևնույն ժամանակ հարց է առաջանում, արդյոք դա ճշմարիտ է, քանի որ այդ դեպքում ազգային-մշակութային բազմաթիվ արժեքներ ստիպված պետք է իրենց տեղը զիջեն նոր, օտար արժեքներին, որի դեպքում արդեն իսկ դժվար է դառնում խոսել ամբողջական ազգ-պետության լինելիության մասին: Քաղաքական սոցիալականացումն առանց ազգային ինստիտուտների ներգրավման չի կարող լինել արդյունավետ:

Արևմտյան հետազոտողների շարքում կարևոր է նաև առանձնացնել Մ. Հուգին, ով քաղաքական սոցիալականացման արդյունավետությունը ժողովրդավարական համակարգերում տեսնում է սերնդափոխության գործընթացում՝ նշելով, որ արդի ժողովրդավարությունները պետք է հետզհետե հարմարվեն և ավելի հանդուրժող դառնան քննադատական ավելի

խոր որակներ ունեցող քաղաքացիների հանդեպ, ովքեր հանդիսանում են քաղաքական սոցիալականացման կարևոր գործոն: Ինչպես բազմաթիվ այլ հեղինակներ՝ Հուզը նա այս գործընթացում առանձնացնում է երիտասարդների դերը որպես քաղաքական դիրքորոշումների և վարքագծի դրսևորման հիմնական դերակատարի, որը դժվարությամբ է կոնսենսուսի հանգում ավագ սերնդի քաղաքական կողմնորոշումների հետ: Հուզի կարծիքով՝ սերնդափոխությունը սոցիալ-քաղաքական փոփոխությունների հիմնաքարն է, որը պետք է հաշվի առնի քաղաքական ինստիտուտների դիրքորոշումները:¹²

Եթե ժողովրդավարության պայմաններում քաղաքացիականության համար առաջանում է որևէ սպառնալիք, ապա երիտասարդներն առաջինն են նկատում այդ վտանգը:¹³

Ուշագրավ են նաև ֆրանսիացի հետազոտող Լ. Մուլենի՝ քաղաքական սոցիալականացման հիմնախնդրի վերաբերյալ տեսակետները, որտեղ սոցիալականացման գործում հետազոտողը կարևորում է քաղաքական կոնսենսուսի հիմնախնդիրը: Նա նշում է, որ ցանկացած սոցիալականացման հիմքում ընկած է կոնսենսուսը, առանց որի տվյալ գործընթացը կարող է լինել առավել երկարատև: Հեղինակը նկատում է, որ պոլիարխիկ ժողովրդավարություններում քաղաքական կոնսենսուսը մեծապես կոնֆլիկտային է, քանի որ սոցիալականացման գործընթացը կոորդինացված և համաչափ չէ: Դա պայմանավորված է տարբեր խմբերի կողմից ոչ համաչափ մասնակցությամբ:¹⁴ Վերոնշյալ գաղափարները հիմք են ստեղծում ընկալելու նաև մեր երկրում տեղի ունեցող քաղաքական սոցիալականացման գործընթացը, որը նույնպես ընթանում է կոնֆլիկտային քաղաքական կոնսենսուսի պայմաններում: Նկատենք, որ այս պարագայում կոնֆլիկտը ապահովում է քաղաքացիների իրավագիտակցության մակարդակի բարձրացում, քանի որ քաղաքացիական ակտիվության և նախաձեռնողականության միջոցով է հնարավոր դառնում պատշաճ կերպով իրացնել և պաշտպանել սեփական քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքները: Ուստի կոնֆլիկտային քաղաքական կոնսենսուսը նպաստում է նաև քաղաքացիական հասարակության ձևավորման և կայացման գործընթացին:

Քաղաքական սոցիալականացման գործընթացը տարբեր հասակություններում ընթանում է տարակերպ, և, միևնույն ժամանակ, չի կարելի առանց սխալմունքների սոցիալականացման որևէ մոդել կիրառել բոլոր տիպի հասարակություններում: Այս գործում խիստ կարևոր նշանակություն ունեն առաջին հերթին ազգային, մշակութային արժեհամակարգերը, որոնք չի կարելի անտեսել քաղաքական սոցիալականացման գործընթացի ժամանակ: Այս կապակցությամբ Հուզը¹⁵ իրավացիորեն նշում է, որ քաղաքական սոցիալականացման գործընթացը ազգային և մշակութային առանձնահատկությունների տեսանկյունից ուսումնասիրելը առավել արդիական է նոր ժողովրդավարությունների համար, որտեղ այդ գործընթացը շատ հաճախ տեղի է ունենում լուրջ ցնցումների ուղեկցությամբ:

Քաղաքական սոցիալականացման գործում ամենակարևոր դերակատարությունն ունի երիտասարդությունը, և այս մասին իրավացիորեն նշում են բազմաթիվ հետազոտողներ: Մակայն հարկ է նկատել, որ երիտասարդների քաղաքական սոցիալականացումը կարող է տեղի ունենալ երկու ճանապարհով, ինչը որոշ հեղինակներ (օրինակ՝ Դ. Օուենը, Ռ. Դալտոնը¹⁶ և այլք) դասակարգում են քաղաքական գործունեություն և քաղաքացիական մասնակցություն կատեգորիաների: Քաղաքական գործունեությունը ենթադրում է մասնակցություն քաղաքական ինստիտուտների գործունեությանը, ինչպես օրինակ՝ քվերակություն, թեկնածության առաջադրում, ընտրարշավ, հանրահավաք, անդամակցություն կուսակցությանը, քաղաքական բանավեճեր և այլն: Քաղաքական գործունեությունը որպես քաղաքացի-սուբյեկտ կապված է պարտավորությունների կատարման, որոշակի նորմերի պահպանման, իրավունքների իրագործման ձևական պարտականությունների հետ: Այն ենթադրում է նաև քաղաքական փոխադարձ հանդուրժողականություն: Քաղաքական սոցիալականացման այս ձևը ենթադրում է սահմանափակ քաղաքական մասնակցություն՝ հիմնված միայն սահմանված համապատասխան չափորոշիչների վրա, որոնք համահունչ են գործող քաղաքական կարգին: Այս դեպքում քաղաքացիների իրավագիտակցությունը գտնվում է պասիվ վիճակում:

Քաղաքացիական ակտիվությունը կոչված է քաղաքացիների կյանքում փոփոխության, ինչպես նաև քաղաքական գիտելիքները, հմտությունները, արժեքները զարգացնելուն, համադրելուն և ամբողջացնելուն: Այն ենթադրում է կամավոր աշխատանք որևէ խնդիր լուծելու կամ մյուսներիև օգնելու համար: Քաղաքացիական ակտիվության օրինակներ կարող են լինել ոչ ընտրական գործողությունները, կամավոր հասարակական աշխատանքները, որևէ անձին փաստաբանական օգնություն ցուցաբերելը, բնապահպանական ակցիաները և այլն: Քաղաքացիական ակտիվության հետ կապված նորմերը գերակա են էթնիկ, բարոյական և այլ պատրասվորությունների նկատմամբ և խրախուսում են փոխադարձ հարգանք անհատների միջև: Այն երիտասարդները, ովքեր առաջնորդվում են այս ուղիով, ավելի շատ են հակված պայքարի և ունեն բողոքական վարքագիծ:¹⁷ Այս դեպքում քաղաքացիների իրավագիտակցությունը կարող է ունենալ ավելի լայն դրսևորումներ:

Ավելի քան քսան տարի Հայաստանում տեղի է ունենում հասարակական-քաղաքական համակարգի փոխակերպման գործընթաց: Այս ընթացքում տեղի են ունեցել բազմաթիվ փոփոխություններ. փոխվել են իշխանական ինստիտուտները, քաղաքական վարչակարգը, հասարակական-քաղաքական համակարգը և այլն: Այս կերպափոխումների ընթացքում սերունդների ճակատագրերը եղել են տարբեր: Եթե երիտասարդ սերնդի մոտ քաղաքական սոցիալականացման գործընթացը, այսինքն՝ նոր արժեքների յուրացումը եղել է բնական երևույթ, ապա ավագ սերունդը, որը քաղաքականապես սոցիալականացվել է խորհրդային իշխանության տարիներին, դժվարությամբ է հարմարվում նոր իրականությանը: Ավագ և միջին սերնդի ներկայացուցիչները հասարակության քաղաքական համակարգի փոխակերպման արդյունքում ստիպված եղան սովորել սկզբունքորեն նոր քաղաքական բառապաշար և յուրացնել քաղաքական վարքագծի սկզբունքորեն նոր մոդելներ: Այս դեպքում տեղի է ունենում նախկին կուտակված փորձի և գիտելիքների վերախմաստավորման գործընթաց, ինչն էլ Ե. Շեստոպալև անվանում է բնակչության ավագ սերնդի վերառցիալականացում:¹⁸

Քաղաքական սոցիալականացման գործում քաղաքական գործունեության և քաղաքացիական ակտիվության միջև փոխհարաբերությո-

յունները բանավեճերի հիմքեր են ստեղծում: Հաճախ դժվար է լինում առանձնացնել քաղաքական սոցիալականացման այս երկու ձևերը, քանի որ երկուսն էլ կարող են ունենալ քաղաքական բնույթ: Սակայն քաղաքացիական ակտիվությունը դիտվում է որպես «հրավեր» դեպի քաղաքական-մասնակցային կյանք, որը անհատներին հաղորդում է փորձ, կազմակերպչական, հաղորդակցական որակներ, ինչպես նաև քաղաքական կյանք մուտք գործելու համար ֆինանսներ հայթայթելու հմտություններ: Կամավորությունը նպաստում է հասարակության մեջ տարատեսակ խմբերի միավորմանը համագործակցության նպատակով, որը կարող է հանգեցնել որոշակի քաղաքական գործողությունների: Կամավորությունը այս պարագայում կատարում է քաղաքական սոցիալականացման գործակալի դեր, որն էլ իր հերթին կարող է խրախուսել քաղաքական մասնակցությունը և նախընտրական ներգրավվածությունը:¹⁹

Մեկ այլ բանավեճ ծավալվում է այն հարցի շուրջ, որ քաղաքացիական ակտիվությունը շատ չնչին, եթե ոչ ընդհանրապես, որն է կապ չունի քաղաքական գործունեության կամ ժողովրդավար քաղաքացիների դաստիարակության հետ: Այս առումով ուշագրավ է Թեյս-Մորսի և Հիբինգի տեսակետը, ովքեր պնդում են, որ կամավոր խմբերը հիանալի ծառայություն են մատուցում հասարակությանը և ունեն անմիջական կարևորություն, սակայն նրանց ազդեցությունը ժողովրդավարական քաղաքականության վրա անորոշ է և հնարավոր է, որ նույնիսկ բացասական է: Ըստ հեղինակների՝ շատերն են ցանկանում զբաղվել հասարակական գործունեությամբ և դա կարող են անել իրենց համայնքներում՝ խուսափելով արատավոր քաղաքական պրակտիկայից, քանի որ ոչ բոլոր խմբերն են, որ հետապնդում են բացառապես ժողովրդավարական-քաղաքացիական նպատակներ:²⁰

Քաղաքական սոցիալականացման գործում՝ որպես քաղաքացիական գիտակցության ձևավորման աղբյուր, մեծ է սոցիալականացման գործակալությունների դերը, որոնք ժամանակի ընթացքում փոփոխվում և զինվում են նորանոր, առավել արդյունավետ միջոցներով: Քաղաքական սոցիալականացման գործակալությունների թիվն արագորեն աճում է, հատկապես՝ համացանցի օգնությամբ:

Այսօր քաղաքագիտական հետազոտություններում մեծ ուշադրություն է դարձվում տեղեկատվական հասարակությունում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ազդեցությամբ առաջացող քաղաքական սոցիալականացման նոր ձևերին, մեխանիզմներին, գործակալներին և գործակալություններին:

Տեղեկատվական հասարակությունում նորագույն տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը փոխում է քաղաքական սոցիալականացման մասին ավանդական պատկերացումները, քանի որ տեղեկատվական հասարակությունում ստեղծվում են սկզբունքորեն նոր հնարավորություններ ժողովրդավարական քաղաքական մասնակցության, հասարակական-քաղաքական կյանքի կազմակերպման համար: Փոխվում են քաղաքական և քաղաքացիական մասնակցության նախկին ձևերը, քաղաքացիական սոցիալականացման ավանդական գործակալներին և գործակալություններին միանում են նախկինում գոյություն չունեցող նոր գործակալներ և գործակալություններ:

Այսօր համացանցն իրավամբ ստանձնել է անհատի, հասարակության տարբեր խմբերի իրավագիտակցության ձևավորման, քաղաքական սոցիալականացման առաջնային գործակալներից մեկի դերը: Այս գաղափարը հիմնավորող փաստերը բազմաթիվ են: Շնորհիվ համացանցի՝ տեղեկատվական հասարակության տեսաբաններն արդեն խոսում են վիրտուալ կուսակցությունների, վիրտուալ կամ ցանցային քաղաքականության ստեղծման մասին: Նշենք, որ կուսակցությունները քաղաքական սոցիալականացման կարևոր գործակալություններից են:

Համացանցը նկատելիորեն ընդլայնում է անհատների և հասարակական կազմակերպությունների քաղաքական գործունեության շառավիղը: Համացանցի օգտագործման շնորհիվ քաղաքական գործընթացի ցանկացած մասնակից գործնականում կարող է ուղարկել իր հաղորդագրությունները անսահմանափակ թվով պոտենցիալ հասցեատերերի: Արդյունքում ձևավորվում է մի իրավիճակ, որը վերափոխատվորում է անձի իրավագիտակցության, քաղաքական մասնակցության դերը և, հետևապես, քաղաքական սոցիալականացման հնարավորությունների մասին հնացած պատկերացումները: Նման մասնակցությունը ընկալվում

է որպէս առանձին անձանց՝ քաղաքական որոշումների ձևակերպման և ընդունման գործընթացի վրա ազդելու նախաձեռնություն:

Ժողովրդավարական հասարակությունում պարտադիր է քաղաքացիական վերահսկողությունը պետության գործունեության նկատմամբ, ինչը խթանում է այն ենթակառուցվածքի զարգացումը, որն ի գործ է գալիս չինովնիկների կամայականություններն ու չարաշահումները:

Համացանցի ի հայտ գալը ծնունդ տվեց բազմաթիվ լավատեսական հույսերի՝ կապված առավել կատարյալ սոցիալական կարգի ձևավորման հետ: Ենթադրվում էր, որ տեղեկատվության համընդհանուր դուրամատչելիությունը աստիճանաբար կկրճատի սոցիալական անհավասարությունը, պետության գործառույթները առավելագույնս կկրճատվեն, իսկ իշխանական ինստիտուտների նկատմամբ հասարակության վերահսկողությունը կտրուկ կմեծանա:²¹ Բացի այս լավատեսական միտումներից նկատվեցինք նաև պետության կողմից քաղաքացիների նկատմամբ վերահսկողության նոր միջոցների գործադրում՝ կապված տեղեկատվական տեխնոլոգիաների հետ:

Համացանցը՝ որպէս քաղաքական սոցիալականացման գործակալ, կարող է նպաստել քաղաքական մասնակցության մակարդակի նվազման նկատվող միտումների հաղթահարմանը, քանի որ այն հեշտացնում է քաղաքացու և իշխանության միջև ուղղակի շփումների հնարավորությունը: Համացանցի շնորհիվ քաղաքացին դառնում է ոչ միայն տեղեկատվության սպառող, այլև՝ արտադրող և տարածող, ինչի արդյունքում մենախոսական ռեժիմից անցում է կատարվում բազմակողմ քաղաքական և քաղաքացիական դիսկուրսի: Արդյունքում՝ շրջանառվող տեղեկատվական հոսքերի ծավալները գործնականում ավելի լայն հնարավորություններ են ստեղծում իրավագիտակցության ձևավորման և դրա դրսևորման համար: Ի տարբերություն քաղաքական սոցիալականացման ավանդական գործակալությունների հիերարխիկ բնույթի, որտեղ տվյալ գործընթացը երկարատև է և խիստ հաջորդական, համացանցի միջոցով տեղի ունեցող քաղաքական սոցիալականացումը հաղթահարում է հիերարխիայի, ժամանակի և հաջորդականության գործոնները՝ դուրսի դարձնելով և արագացնելով նաև իրավագիտակցության ձևավորման գործընթացը:

Այսպիսով, դիտարկելով իրավագիտակցությունը քաղաքական սոցիալականացման գործում՝ կարող ենք պնդել, որ այս երկու երևույթներն ունեն փոխլրացնող բնույթ: Այն գործընթացները, որոնք ձևավորում են իրավագիտակցություն, ուղղակիորեն նպաստում են քաղաքական սոցիալականացման գործընթացին: Արդյունքում՝ դրսևորվում է այս երկու գործընթացների միջև փոխլրացման առաջին կապը: Բացի այդ՝ հարկ է նկատել, որ այս երկու երևույթները նա անմիջականորեն փոխներազդում են: Իրավագիտակցությունը նպաստում է քաղաքական սոցիալականացման գործընթացին, իսկ քաղաքական սոցիալականացումն էլ իր հերթին փոխլրացնող կապով ազդում է իրավագիտակցության վրա:

ՀՂՈՒՄՆԵՐ

1. Ордукхания Э. Политический дискурс как средство политической коммуникации /Философия, политика, культура "Материалы школы молодого философа", Москва, Прогресс-Традиция, 2011, с. 232-233.
2. Wasburn Ph. A life Course Model of Political Socialization. Politics and Individual. 1994, Vol. 4, M 2, p. 1-26.
3. Almond G. "A Functional Approach to Comparative Politics," in Gabriel A. Almond and James S. Coleman (eds.), The Politics of Developing Areas. Princeton, NJ: Princeton University Press: 1960, p. 31.
4. Owen D. Political Socialization in the Twenty-first Century // Paper presented for presentation at "The Future of Civic Education in the 21st Century" conference cosponsored by the Center for Civic Education and the Bundeszentrale für politische Bildung, James Madison's Montpelier, September 21-26, 2008, p. 3.
5. Almond G., Verba S. "The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations", Princeton University Press, 1963, 562 p.
6. Sapiro V. "Not Your Parents' Political Socialization: Introduction for a New Generation," Annual Review of Political Science, vol. 7, 2004, p.1-23.
7. Beck, Paul Allen. "The Role of Agents in Political Socialization," in Stanley Allen Renshon (ed.), Handbook of Political Socialization Theory and Research. New York: The Free Press, 1977, p. 115-142.
8. Sapiro V. "Not Your Parents' Political Socialization: Introduction for a New Generation," Annual Review of Political Science, vol. 7, 2004, p.19.
9. Sapiro V. "Not Your Parents' Political Socialization: Introduction for a New Generation," Annual Review of Political Science, vol. 7, 2004, p.3.
10. Sapiro V. "Not Your Parents' Political Socialization: Introduction for a New Generation," Annual Review of Political Science, vol. 7, 2004, p. 5.

11. Sapiro V. "Not Your Parents' Political Socialization: Introduction for a New Generation," *Annual Review of Political Science*, vol. 7, 2004, p. 7.
12. Hooghe M. *Political Socialization and the Future of Politics*, Acta Politica, Leuven, 2004, p. 331.
13. Hooghe M. *Political Socialization and the Future of Politics*, Acta Politica, Leuven, 2004, p. 334.
14. Moulin L. *Socialisation et consensus politique*, *Pouvoirs (Revue française d'études constitutionnelles et politiques)*, N. 5, Seuil, 1978, p. 103-108-109
15. Hooghe, Marc. "Political Socialization and the Future of Politics," *Acta Politica*, vol. 39, 2004, p. 331- 341.
16. I. Owen D. *Political Socialization in the Twenty-first Century* // Paper presented for presentation at "The Future of Civic Education in the 21st Century" conference cosponsored by the Center for Civic Education and the Bundeszentrale für politische Bildung, James Madison's Montpelier, September 21-26, 2008, 23 p., 2. Dalton, Russell J. 2008. *The Good Citizen. How a Younger Generation Is Reshaping American Politics*, Washington, D.C.: CQ Press., 200 p.
17. Owen D. *Political Socialization in the Twenty-first Century* // Paper presented for presentation at "The Future of Civic Education in the 21st Century" conference cosponsored by the Center for Civic Education and the Bundeszentrale für politische Bildung, James Madison's Montpelier, September 21-26, 2008, p. 9.
18. Шестопал Е. *Политическая психология: Учебник для вузов*. ИНФРА-М, 2002. с.137.
19. Owen D. *Political Socialization in the Twenty-first Century* // Paper presented for presentation at "The Future of Civic Education in the 21st Century" conference cosponsored by the Center for Civic Education and the Bundeszentrale für politische Bildung, James Madison's Montpelier, September 21-26, 2008, p. 10-11.
20. Theiss-Morse E., Hibbing J.R. "Citizenship and Civic Engagement," *Annual Review of Political Science*, vo. 8: 2005, p. 244.
21. Մուրիսյան Հ. Տեղեկատվական հասարակություն. սոցիալ-քաղաքական հիմնախնդիրներ, «Մարվարդ» հրատ., Երևան, 2009, էջ 111-116:

РОЛЬ ПРАВОСОЗНАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

Артур Авагян

*Соискатель Института Философии, социологии
и права НАН РА*

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается роль правосознания в процессе политической социализации общества. Также анализируются разные теоретические подходы к изучению проблемы политической социализации. Кроме правосознания, рассматриваются и другие факторы, влияющие на политическую социализацию общества, такие как интернет и глобализация.

В статье делается вывод о том, что существует интерактивная связь между правосознанием и политической социализацией, то есть правосознание способствует процессу политической социализации, которая, в свою очередь, взаимодополняющим способом влияет на правосознание.

THE ROLE OF LEGAL CONSCIOUSNESS IN THE PROCESS OF POLITICAL SOCIALIZATION

Artur Avagyan

*PhD student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of N.A.S R.A*

SUMMARY

The article considers the role of legal consciousness in the process of political socialization. Various theoretical approaches to the study of the issue of political socialization are also analyzed. Besides the legal consciousness, the article considers other factors which have influence on the political socialization of society, such as internet and globalization.

In the article, we conclude that there is an interactive relationship between the legal consciousness and political socialization. It means that legal consciousness contributes to the process of political socialization, which one, in its turn, mutually affects the legal consciousness.